

Lise Öğrencilerinde Madde Bağımlılığı: Madde Bağımlılığından Korunma Konusundaki Öz Yeterlikleri ve İlişkili Faktörler

Sultan Uzun¹, Meral Kelleci²

¹Cumhuriyet Üniversitesi Araştırma ve Uygulama Hastanesi,
Acil Tıp Birimi, Sivas - Türkiye

²Cumhuriyet Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi,
Hemşirelik Anabilim Dalı, Sivas - Türkiye

Öz

Lise öğrencilerinde madde bağımlılığı: Madde bağımlılığından korunma konusundaki öz yeterlikleri ve ilişkili faktörler

Amaç: Bu çalışmada Türkiye'de ve dünyada önemli bir sağlık sorunu olan madde bağımlılığının gençler arasında artması, madde kullanım yaşının ilköğretim düzeyine kadar düşmesi nedeniyle, lise öğrencilerinin, madde bağımlılığından korunma konusundaki öz yeterliklerinin ve ilişkili faktörlerin belirlenmesi amaçlandı.

Yöntem: Araştırmanın evrenini Sivas İli Merkez'de bulunan 37 lisedeki 22,623 öğrenci (11,210 erkek, 11,413 kız), örneklemi ise evrenin belli olduğu durumlarda örneklem seçme formülü ile hesaplanan 911 öğrenci (485 kız, 426 erkek) oluşturdu. Araştırmanın verileri, Kişisel Bilgi Formu ve Ergenler İçin Madde Bağımlılığından Korunma Öz Yeterlik Ölçeği ile toplandı. Verilerin analizinde Frekans dağılımı, Varyans Analizi, Student's t Testi, Ki-kare testi, Lojistik regresyon analizi ve Korelasyon Analizi kullanıldı.

Bulgular: Öğrencilerin %38.7'si kendisinde veya çevresinde madde kullanımının olduğunu bildirmiştir. Kullanılan maddeler ise %32.8 sigara, %6.8 alkol, %2.1 bonzai, %1.6 bally, %0.7 esrar ve %0.4 ecstasy olarak belirtilmiştir. Öğrencilerin kendisinde ve çevresinde madde kullanım öyküsü olanların öz yeterlik ölçeği puan ortalaması 97.77±19.39 iken, kendisinde ve çevresinde madde kullanım öyküsü olmayanların öz yeterlik ölçeği puan ortalaması 102.24±18.51 olup, aradaki fark istatistiksel olarak anlamlıdır (p=0.001). Madde bağımlılığından korunmada, 17 yaş ve üzeri grupta, herhangi bir hastalığa sahip, meslek lisesinde okuyan, parçalanmış aile yapısı olan, kendini saldırgan olarak tanımlayan, babasının eğitim düzeyi düşük, aile ilişkisi kötü, okul yaşantısından memnun olmayan ve akademik başarısı düşük olanların madde bağımlılığından korunmada öz yeterliklerinin düşük olduğu saptanmıştır (p<0.05). On yedi-19 yaş grubundaki bireylerin madde kullanma riski kullanmayanlara göre 1.46 kez daha fazladır. Hastalık öyküsü olanların madde kullanma riski, kullanmayanlara göre 0.53 kez daha fazladır.

Sonuç: Lise öğrencilerinde madde bağımlılığından korunmada öz yeterliğin artırılmasına ve özellikle riskli grubun güçlendirilmesine yönelik çalışmaların yapılmasına gereksinim olduğu görülmüştür.

Anahtar kelimeler: Lise öğrencileri, madde kötüye kullanımı, önleme, öz yeterlik

ABSTRACT

Substance abuse in high school students: their self-efficacy to avoid substance abuse and related factors

Objective: This study aimed at determining high school students' self-efficacy in the prevention of substance abuse and identifying related factors, given that substance abuse, a major health problem both in Turkey and in other countries of the world, is on the increase not only among adolescents but even among primary school students.

Method: The study population comprised 22,623 students (11,210 males, 11,413 females) in 37 high schools in the provincial center of Sivas. The study sample included 911 students (485 females, 426 males). The sample size was calculated using a formula for finite population sampling. The study data were collected using a Sociodemographic Characteristics Questionnaire and the Self-Efficacy for Protecting Adolescents from Substance Abuse Scale. In the data analysis, frequency distribution, variance analysis (ANOVA), Student's t test, Chi-square test, logistic regression analysis, and correlation analysis were used.

Results: Of the participating students, 38.7% reported that they or people around them used a substance. The substances used were cigarettes (32.8%), alcohol (6.8%), bonzai (2.1%), bally (1.6%), cannabis (0.7%), and ecstasy (0.4%). The mean score on the Self-Efficacy for Protecting Adolescents from Substance Abuse Scale students who either used a substance themselves or had people around them who were substance users was 97.77±19.39, while the mean score for those who neither used a substance themselves nor had substance users in their environment was 102.24±18.51 (p=0.001). The difference between the two groups was statistically significant (p=0.001). In the prevention of substance abuse, participants who were aged 17 years or older, had any illness, studied in a vocational high school, had a broken family, defined themselves as aggressive, had parents with a low education level, had a bad relationship with their family members, were not satisfied with school life, and had low academic achievement were found to have low self-efficacy (p<0.05). This was 1.46 times higher than in subjects who were not at risk of substance use among the members of the age group 17-19. Students with a history of illness were 0.53 times more likely to use drugs than healthy participants.

Conclusion: It was concluded that studies should be carried out to improve self-efficacy to prevent substance abuse among high school students, particularly among those in the at-risk group.

Keywords: High school students, drug abuse, prevention, self-efficacy

Bu makaleye atf yapmak için: Uzun S, Kelleci M. Substance abuse in high school students: their self-efficacy to avoid substance abuse and related factors. Dusunen Adam The Journal of Psychiatry and Neurological Sciences 2018;31:356-363. <https://doi.org/10.5350/DAJPN2018310404>

Yazışma adresi / Address reprint requests to:
Meral Kelleci,
Cumhuriyet Üniversitesi, Sağlık Bilimleri
Fakültesi, Hemşirelik Anabilim Dalı,
Sivas - Türkiye

Telefon / Phone: +90-346-219-1010/2505

Elektronik posta adresi / E-mail address:
meralkelleci@yahoo.com

Geliş tarihi / Date of receipt:
31 Aralık 2017 / December 31, 2017

İlk düzeltme öneri tarihi
Date of the first revision letter:
14 Şubat 2018 / February 14, 2018

Kabul tarihi / Date of acceptance:
17 Şubat 2018 / February 17, 2018

GİRİŞ

Ergenlik, insan yaşamında biyolojik, psikolojik ve sosyal olarak hızlı gelişmeler olduğu, çocukluktan yetişkinliğe geçiş dönemidir (1). Aynı zamanda ergenlik, hızlı değişimlerin olması ve daha sonraki yaşamı etkileyecek gelişmeleri beraberinde getirmesi bakımından bireyin yaşamındaki en önemli kritik dönemlerden biridir. Bu dönem, bireysel ve toplum sağlığı açısından riskli davranışların sıklıkla görülmesi nedeni ile ayrı bir öneme sahiptir. Madde bağımlılığı ise özellikle son yıllarda ergenlerin sağlığını çok boyutlu olarak etkileyen, bireysel ve toplumsal açıdan çeşitli problemlere neden olabilen önemli bir sorun olarak dikkati çekmektedir (2-4).

Madde bağımlılığı; kişinin giderek kullandığı madde dozunu arttırması, maddeyi kullanmayı bırakması durumunda yoksunluk belirtilerinin ortaya çıkması, başarısız bırakma girişimlerinin olması, zarar görmesine rağmen madde kullanmayı sürdürmesi, zamanının büyük bir bölümünü madde arayışı ile geçirmesi, kişinin tasarladığından fazla kullanması ve madde kullanımını kontrol edememesi olarak tanımlanmaktadır (5,6). Avrupa Birliği'nde 89 milyon üzerinde yetişkinin veya 15-64 yaş aralığındaki kişilerin dörtte birinden fazlasının yaşamlarının bir noktasında yasa dışı uyuşturucuları denediği tahmin edilmektedir. Uyuşturucu kullanımı kadınlara nazaran (34.8 milyon) erkekler (54.3 milyon) tarafından daha sık raporlanmıştır. En sık kullanılan uyuşturucu esrardır (51.5 milyon erkek ve 32.4 milyon kadın), çok daha düşük ömür boyu kullanım tahminleri kokain (11.9 milyon erkek ve 5.3 milyon kadın), MDMA (9.1 milyon erkek ve 3.9 milyon kadın) ve amfetaminler (8.3 milyon erkek ve 3.8 milyon kadın) için rapor edilmiştir (7). Türkiye İstatistik Kurumunun verilerine göre ise; Türkiye nüfusunun (78 milyon 741 bin 53 kişi) 2015 yılında %16.4'ünü (12 milyon 899 bin 667 kişi) 15-24 yaş grubundaki genç nüfus oluşturmaktadır (8). Madde kullananların büyük çoğunluğunun 20 yaşından önce madde kullanmaya başladığı göz önüne alındığında Türkiye'deki riskli grubun önemi ortaya çıkmaktadır.

Ergenlerin eğlenmek, sosyal ve duygusal gereksinimlerini karşılamak, sorunlarından uzaklaşmak, heyecan aramak veya meydan okumak gibi çeşitli sebeplerle madde kullanmayı denedikleri belirtilmektedir (9,10). Ergenlerin sigara, alkol ve uyuşturucu madde

kullanımına zemin hazırlayan çok sayıda risk faktörü tanımlanmaktadır. Bu risk faktörlerinden bir veya birkaçını taşıyan ergenlerin madde bağımlısı olma riskinin yüksek olduğu vurgulanmaktadır (6,9). Yapılan araştırmalara göre; ergenlerde suç işleme, silah taşıma, evden kaçma, erken yaşta ve korunmasız cinsel ilişkiye girme, intihar girişimi, kendine zarar verme, şiddet ve kavgaya karışma gibi riskli davranışlar madde kullanımı ile birlikte görülebilmektedir (1,10-14). Gençlerde madde kullanımına neden olan çevresel risk faktörleri üzerine yapılan çalışmalarda arkadaş özellikleri ve arkadaş etkisi ön plana çıkmaktadır (3,15). Özellikle 14-16 yaş arasındaki gençlerde maddeye başlamada etkili en önemli risk faktörünün "madde kullanan bir arkadaşının olması" nedeniyle gençlerin maddeye başlamalarını önlemek için gerekli olan "hayır diyebilme" becerisini geliştirmek ve kendilerini madde kullanma teklifini reddedebilmede yeterli hissetmelerini sağlamak gereklidir (15,16).

Öz-yeterlik, bireyin gelecekte karşılaşabileceği güç durumların üstesinden gelmede ne derece başarılı olabileceğine dair kendi hakkındaki yargı ve inancıdır, kendine duyduğu güvendir ve zamanla, deneyimle gelişen bir inançtır. Bireylerin, diğer bireyleri gözlemlenmeleri ya da başkalarının yorumlarını dinlemeleri sonucunda da öz-yeterlik inançları gelişmektedir. Öz-yeterlik inancının gençlerin maddeye başlama ve sürdürme davranışları üzerinde de etkili olduğu bazı çalışmalarda bildirilmiştir (16,17).

Madde kullanımı sorununa çözüm olabilecek en uygun programların önleme ve erken müdahale programları olduğu bilinmektedir (18). Bu noktada gençlerin madde kullanımını önlemeye yönelik madde bağımlılığından korunma konusunda öz yeterliklerinin belirlenmesinin önemli olduğu düşünülmektedir. Madde bağımlılığını önleme programlarının başarılı olabilmesi için risk altındaki çocuk ve gençlerin saptanması, hangi bireysel ve çevresel faktörlerin adolesan çağında madde kullanımı açısından risk oluşturduğunun ya da koruyucu olduğunun bilinmesi gerekir (19).

Bu araştırma ile elde edilen verilerin, lise öğrencilerinin madde bağımlılığından korunma konusundaki öz yeterlikleri ve etkileyen faktörleri belirleyerek, madde bağımlılığını önleme ile ilgili programların oluşturulmasında kaynak olarak kullanılabilirliği düşünülmüştür.

YÖNTEM

Çalışma, lise öğrencilerinin madde bağımlılığından korunma konusundaki öz yeterlikleri ve etkileyen faktörleri analiz etmeyi amaçlayan tanımlayıcı türde kesitsel özellikli bir araştırmadır.

Araştırmanın evrenini, Sivas ili merkezinde bulunan 37 lisede öğrenim gören 22,623 öğrenci (11,210 erkek, 11,413 kız), örneklemini ise aşağıdaki formül esas alınarak hesaplanan 911 öğrenci (485 kız, 426 erkek) oluşturmaktadır.

$$\alpha=0.05, p=0.03, q=0.97, t=1.96, d=\pm 0.01$$

$$(n=Nt^2pq / d^2 (N-1) + t^2pq)$$

N= Evrendeki birey sayısı

n= Örnekleme alınacak birey sayısı

p= İncelenen olayın görülüş sıklığı

q= İncelenen olayın görülmeysi sıklığı

t= Belirli serbestlik derecesinde ve saptanan yanılma düzeyinde t tablosunda bulunan teorik değer

d= Olayın görülüş sıklığına göre yapılmak istenen± sapma olarak simgelenmiştir.

Her lisede örnekleme girecek öğrenciler basit rastgele örnekleme yöntemiyle seçilmiştir.

Ölçekler

Bilgi Formu: Form literatür doğrultusunda araştırmacılar tarafından oluşturulmuştur. Form üç bölümden oluşmaktadır. Formun birinci bölümünde öğrencilerin sosyo-demografik özellikleri, ikinci bölümünde; anne-babasının tutumu, okul yaşantısından memnuniyeti, akademik başarı düzey algısı gibi okul ve aile yaşantısı ile ilgili özellikleri belirleyen sorular, üçüncü bölümüne ise; kendisi ve çevresinde madde kullanan bireylerin varlığı ve ne tür maddelerin kullanıldığını belirleyen sorular yer almaktadır.

Ergenler İçin Madde Bağımlılığından Korunma Öz Yeterlik Ölçeği: Ölçek, Eker ve arkadaşları (16) tarafından, lise öğrencilerinin madde bağımlılığından korunmaya ilişkin öz-yeterlik algılarını ölçmek için 2012 yılında geliştirilmiştir. Ölçeğin

cronbach alfa katsayısı 0.81 olarak saptanmıştır. Ölçek 24 madde ve dört alt boyuttan oluşmaktadır (16). Ölçeğin alt boyutları: uyuşturucu/uyarıcı maddelerden uzak durma (3,5,6,7,8,10,11,16,17,19,20,23), baskı altında iken uyuşturucu/uyarıcı maddelerden uzak durma (18,21,22,24), uyuşturucu/uyarıcı maddeler konusunda yardım arama (12,13,14,15), uyuşturucu/uyarıcı maddeler konusunda arkadaşına destek olma (1,2,9)'dır. Ölçekte bir kontrol sorusu bulunmaktadır. Kontrol sorusu: tek başına bile öz yeterlilik hakkında bilgi verebildiği belirtilmektedir. Ölçeğin puanlanmasında beşli likert değerlendirme kullanılır. Ölçekten alınabilecek minimum puan 23 ve maksimum puan 115'tir. Ölçek toplam puanının yüksekliği, madde bağımlılığından korunmada öz-yeterliğin yüksekliğine işaret edeceği şeklinde yorumlanmaktadır (16). Bu çalışmada ölçeğin Cronbach Alfa kat sayısı 0.89 bulunmuştur.

Çalışmanın uygulanabilmesi için Cumhuriyet Üniversitesi Girişimsel Olmayan Klinik Araştırmalar Etik Kurulundan onay alınmıştır (Onay no: 2016-05/13). Verilerin toplanabilmesi için İl Milli Eğitim Müdürlüğünden izin alındıktan sonra belirlenen okullara gidilerek yöneticileri ile görüşülmüş ve bilgilendirme yapılmıştır. Çalışmaya alınacak öğrencilere ise gerekli açıklamalar yapılarak sözel olarak onamları alınmıştır.

Verilerin Toplanması

Araştırmanın verileri araştırmacı tarafından her bir okulda basit rastgele sayılar tablosu kullanılarak örnekleme girecek öğrencilerle sınıf ortamında toplanmıştır. Sınıf ortamında okul yönetici ve öğretmenlerin olması sağlanmıştır. Öğrencilere bu çalışmanın amacı anlatılarak, elde edilecek verilerin tamamen gizli kalacağı ve çalışma dışında herhangi bir şekilde kullanılmayacağı bu nedenle doğru bilgi vermelerinin önemli olduğu açıklanmıştır. Ayrıca öğrencilerin doğru ve güvenilir şekilde bilgi vermelerini sağlamak amacıyla kapalı zarf usulü kullanılmıştır. Öğrencilerin doğru cevap oranını artırmak için isim ve okul ismi yazılmamaları sağlanmıştır.

Verilerin Değerlendirilmesi

Verilerin değerlendirilmesinde parametrik test varyanslar yerine getirildiğinden bağımsız gruplarda iki ortalama arasındaki farkın önemlilik testi, Varyans analizi, Tukey testi, Ki-kare testi, lojistik regresyon analizi ve korelasyon analizi kullanılmıştır. Verilerimiz tablolarda aritmetik ortalama±standart sapma, birey sayısı ve yüzdesi şeklinde belirtilip yanılma düzeyi 0.05 olarak alınmıştır.

BULGULAR

Öğrencilerin %53.2'si kız, %46.8'i erkek, yarısından fazlası (%58.2) 14-16 yaş ve %41.8'i 17-19 yaş grubundadır. Öğrencilerin %87.9'u ailesi ile birlikte yaşamakta olup %42.4'ünün ailesinin gelir düzeyi 1,500-2,999 TL arasındadır. Öğrencilerin %87.4'ü tanısı konulmuş bir hastalığının olmadığını belirtmektedir. Öğrencilerin %53.8'i kendini girişken olarak tanımlarken, %31.5'i çekingen ve %7.5'i ise saldırgan olarak tanımlamıştır. Öğrencilerin %69.4'ü okul yaşantısından memnun olduğunu bildirmiş, %56.9'u akademik başarı düzeyini iyi ve %3.7'si kötü olarak belirtilmiştir. Öğrencilerin %74.2'si çekirdek aile yapısında, %59.9'u 1-3 kardeşle sahip, %39.0'ının babasının eğitim düzeyi ilköğretim olup, %26.3'ünün baba mesleği işçidir. Öğrencilerin %56.1'inin annesinin eğitim düzeyi ilköğretim olup, %85.8'si ev hanımıdır. Öğrencilerin %62.5'i aile ilişkisini iyi olarak tanımlarken, %34.4'ü orta düzey olarak tanımlamıştır.

Çevresinde madde kullanım öyküsü olan öğrenci sayısı 353 (%38.7) olup, madde kullanan kişilerin dağılımı ise; %14.6'sının babası, %15.1'inin arkadaşı ve

Tablo 1: Ergenler İçin Madde Bağımlılığından Korunma Öz Yeterlik Ölçeği puan ortalamasının kendisi ve çevresinde madde kullanım öyküsü olma durumuna göre karşılaştırılması

Özellikler	Öz yeterlik ölçeği*		Test/p
	Ortalama	SS	
Kendisi ve çevresinde madde kullanım öyküsü			
Yok (n=558)	102.24	18.51	t=3.48
Var (n=353)	97.77	19.39	p=0.001

*Ergenler İçin Madde Bağımlılığından Korunma Öz Yeterlik Ölçeği

Tablo 2: Ergenler İçin Madde Bağımlılığından Korunma Öz Yeterlik Ölçeği puan ortalamalarının bazı tanıtıcı özellikler ile karşılaştırılması

Özellikler	Öz yeterlik ölçeği*		Test/p
	Ortalama	SS	
Cinsiyet			
Kız (n=485)	103.96	16.89	t=5.93
Erkek (n=426)	96.54	20.40	p=0.001
Yaş			
16 yaş ≤ (n=530)	101.53	18.68	t=1.94
17+ yaş (n=381)	99.04	19.31	p=0.05
Yaşadığı yer			
Aile (n=801)	100.54	19.16	F=0.929
Akrabalar (n=12)	93.17	20.24	p=0.395
Yurt (n=98)	100.98	17.20	
Ailesinin gelir düzeyi			
Asgari ücret (n=225)	101.36	17.90	F=2.66
1,500-2,999 TL (n=386)	101.16	17.78	p=0.047
3,000-4,999 TL (n=220)	100.48	20.36	
5,000 ve üzeri (n=80)	94.88	22.64	
Hastalık öyküsü			
Var (n=115)	96.50	21.57	t=2.16
Yok (n=796)	101.07	18.51	p=0.033
Bireylerin kendini tanımlaması			
Girişken (n=490)	101.82	18.33	F=11.94
Çekingen (n=287)	102.07	17.03	p=0.001
Saldırgan (68)	88.68	23.91	
Diğer (n=66)	95.92	21.50	
Eğitim gördüğü okul			
Anadolu Lisesi (n=502)	102.79	17.34	F=7.031
Fen Lisesi (n=37)	103.70	17.57	p=0.001
Özel Lise (n=36)	98.03	22.21	
Meslek Lisesi (n=336)	96.96	20.53	
Okul yaşantısı memnuniyeti			
Evet (632)	102.89	17.20	t=5.37
Hayır (279)	92.05	21.55	p=0.001
Akademik başarı düzeyi			
Kötü (1-3) (n=34)	83.21	28.75	F=17.12
Orta (4-6) (n=359)	99.67	18.97	p=0.001
İyi (7-10) (n=518)	102.20	17.57	
Aile yapısı			
Geniş aile (n=206)	99.07	20.29	F=3.438
Çekirdek aile (n=676)	101.25	18.20	p=0.033
Parçalanmış aile (n=29)	92.93	24.81	
Babannın eğitim düzeyi			
Okur-yazar (n=61)	91.77	23.17	F=5.684
İlköğretim (n=355)	101.67	18.30	p=0.001
Lise (n=331)	99.78	19.09	
Yüksekokul (n=164)	102.62	17.62	
Annenin eğitim düzeyi			
Okur-yazar değil (n=53)	103.57	16.51	F=2.015
Okur-yazar (n=77)	95.99	21.53	p=0.090
İlköğretim (n=511)	101.10	18.66	
Lise (n=203)	100.85	18.09	
Yüksekokul (n=67)	97.48	21.93	
Bireylerin aile ilişkisi			
İyi (n=569)	103.30	18.01	F=21.42
Orta (n=313)	96.70	18.98	p=0.001
Kötü (n=29)	86.38	24.00	

* Self-Efficacy for Protecting Adolescents from Substance Abuse Scale ** State-run high schools requiring high admission exam scores

%2.6'sinin kendisidir. Kullanılan madde dağılımı ise; %32.8 sigara, %6.8 alkol, %2.1 bonzai, %1.6 bally %0.7 esrar ve %0.4 ecstasy olarak belirtilmiştir.

Ergenler İçin Madde Bağımlılığından Korunma Öz Yeterlik Ölçeği puan ortalaması 100.49 ± 18.97 olup orta düzeyin üzerindedir. Ölçeğin alt boyut puan ortalamaları ise; uyuşturucu/uyarıcı maddelerden uzak durma puan ortalaması 51.42 ± 10.81 , baskı altında iken uyuşturucu/uyarıcı maddelerden uzak durma 17.45 ± 3.84 , uyuşturucu/uyarıcı maddeler konusunda yardım alma 15.37 ± 4.33 ve uyuşturucu/uyarıcı maddeler konusunda arkadaşına destek olma 12.41 ± 2.93 'dir.

Tablo 1'de görüldüğü gibi çevresinde madde kullanım öyküsü olanların Ergenler İçin Madde Bağımlılığından Korunma Öz Yeterlik Ölçeği puan ortalaması 97.77 ± 19.39 , madde kullanma öyküsü olmayanların puan ortalaması ise 102.24 ± 18.51 olup, aradaki fark istatistiksel olarak anlamlıdır ($p=0.001$).

Tablo 2'de Ergenler İçin Madde Bağımlılığından Korunma Öz Yeterlik Ölçeği puan ortalamalarının tanıttıcı özelliklere göre dağılımı görülmektedir. Tablo incelendiğinde yaş grupları açısından öz yeterlik puan ortalamaları açısından istatistiksel olarak anlamlı fark olduğu, 17 ve üzeri yaş grubunun madde bağımlılığından korunmada öz yeterliliklerinin 16 yaş ve altı gruba göre daha yetersiz olduğu görülmektedir ($p=0.05$). Cinsiyet açısından Ergenler İçin Madde Bağımlılığından Korunma Öz Yeterlik Ölçeği puan ortalamaları arasında kızların lehine anlamlı bir farkın olduğu dikkat çekmektedir ($p=0.001$). Herhangi bir hastalık tanısına sahip, ekonomik durumu düşük, kendini saldırgan özellikte tanımlayan, meslek lisesinde okuyan, parçalanmış ailede yaşayan, babanın eğitim düzeyi ilköğretim olan, aile ilişki durumunu kötü olarak belirten ve akademik başarı düzeyi düşük öğrencilerinin madde bağımlılığından korunma öz yeterliliklerinin istatistiksel olarak anlamlı düzeyde düşük olduğu belirlenmiştir ($p<0.05$).

Tabloda da görüldüğü gibi 17-19 yaş grubundaki bireylerin madde kullanma riski kullanmayanlara göre 1.46 kez daha fazladır ve bu riskin %95 güven aralığı (1.11-1.92)'dir. Hastalık öyküsü olanların madde kullanma riski, kullanmayanlara göre 0.53 kez daha fazladır. Bu riske (ODDS) ait %95 güven aralığı (0.36-0.79) arttırmaktadır.

TARTIŞMA

Bu araştırmada, öğrencilerin %38.7'inin kendisi veya çevresinde madde kullanım öyküsü olduğu saptanmıştır. Kendisinin madde kullandığını bildirenlerin oranı ise tüm grup içerisinde %2.6'dır. Altıntaş ve arkadaşlarının (20) çalışmasında da öğrencilerin %1.68'i bir maddeyi deneyip bıraktığını bildirilmiştir. EMCDDA (7) raporuna göre; Avrupa Birliği'nde 88 milyon üzerinde yetişkinin veya 15-64 yaş aralığındaki kişilerin dörtte birinden fazlasının yaşamlarının bir noktasında yasa dışı uyuşturucuları denediği tahmin edilmektedir. TUBİM (21) verilerinde Türkiye'de herhangi bir uyuşturucu maddeyi en az bir kez deneyenler (yaşam boyu madde kullanımı prevalansı) 15-64 yaş grubunda %2.7, 15-16 yaş grubunda ise %1.5 olarak belirlenmiştir. Araştırmamızda bulunan sonuçları diğer çalışmalarda bulunan sonuçlar desteklemektedir (12,20,21). Kendisi ve çevresinde madde kullanım öyküsü olanların %14.6'sının babasının ve %15.1'inin arkadaşının madde kullandığı saptanmıştır. Erdamar ve Kurupınar'ın (23) yaptığı çalışmaya göre öğrencilerin %21.1'nin babası, %48.5'nin arkadaşı sigara içmektedir. Özellikle model almada ebeveynler ve arkadaşların büyük önem taşıdığı ve önleme çalışmalarında bu gruplara özellikle yer verilmesinin gerekli olduğu söylenebilir.

Bu araştırmada öğrencilerin kullandıkları maddeler %32.8 sigara, %6.8 alkol, %2.1 bonzai, %1.6 bally %0.7 esrar ve %0.4 ecstasy olarak belirtilmiştir. WHO

Tablo 3: Öğrencilerin madde kullanma durumu lojistik regresyon sonuçları

Değişkenler*	B	Standart hata	p	Odds Exp (β)	%95 CI
Yaş (17-19 yaş)	0.38	0.13	0.006	1.46	1.11-1.92
Hastalık olan olgular	-0.62	0.20	0.002	0.53	0.36-0.79

Madde kullanma durumu bağımlı değişkenler; yaş, okul, hastalık durumu, babanın eğitim düzeyi, annenin eğitim düzeyi bağımsız değişken olarak alındığında Forward LR lojistik regresyon yöntemine göre yaş ve hastalık durumu bir risk faktörü olarak bulunmuştur.

işbirliği ile Amerika, Kanada ve Avrupa ülkelerinde yapılan çalışmada; 11 yaşındaki öğrencilerin %150'nin, 13 yaşındakilerin %40.0'nin ve 15 yaşındakilerin %62.0'nin yaşamları boyunca en az bir kez sigara içtikleri sonucuna varılmıştır (24). Ögel ve arkadaşları (25) tarafından dokuz ilde yapılan çalışmaya göre lise öğrencileri arasında madde kullanım yaygınlığı; %55.9 sigara, %45.0 alkol, %4.0 esrar, %5.1 uçucu madde, %3.6 eroin, %2.5 ecstasy ve %2.7 kokain olarak bulunmuştur.

Gençlerde madde kullanımına neden olan çevresel risk faktörleri üzerine yapılan çalışmalarda arkadaş özellikleri ve arkadaş etkisi ön plana çıkmaktadır. Özellikle 14-16 yaş arasındaki gençlerde maddeye başlamada etkili en önemli risk faktörü "madde kullanan bir arkadaşının olması"dır (1,3,11,15,22). Araştırmamızda da öğrencilerin çevrelerinde madde kullanım oranının en çok arkadaşlarında olması dikkat çekicidir. Bu durum madde kullanan öğrencilerin daha fazla olabileceğini veya potansiyel madde kullanım riskinin daha yüksek olabileceğini düşündürmektedir. Walther ve arkadaşlarının (26) ABD'de alkol kullanımı ile arkadaş etkisi üzerine 400 öğrenciyle yaptıkları çalışmada anlamlı ilişki bulunmuştur. Görüldüğü gibi araştırmamızdan elde edilen sonuç literatürü desteklemektedir. Dolayısıyla, özellikle bu yaş grubunda akran etkisinin daha fazla olması nedeniyle yapılacak önleme çalışmalarına akranların dahil edilmesi konusunda daha fazla çalışma yapılabilir.

Akkuş'un (27) çalışmasında okul başarısı düşük olanlarda sigara ve alkol kullanma sıklığı yüksek bulunurken, Yalçın'ın (28) çalışmasında da okul başarısı düşük olanların %20.2'sinin yaşamında en az bir kez madde kullandıkları bildirilmiştir. Çalışmamızda da okul yaşantısından memnuniyet duymayanların kendi ve çevresinde madde kullanım öyküsünde anlamlı bir farklılık olduğu görülmüştür. Bu sonuçlar incelendiğinde; öğrencinin okul ile bağlantısının herhangi bir nedenle zayıflamasıyla okul yaşantısından memnuniyetsizlik yaşamaması, madde kullanım riskini arttırdığını göstermektedir. Bu nedenle okullarda öğrenciyi aktif tutacak, ilgi çekici faaliyetlerin sayısında artış olması madde kullanım riski olan öğrencilerin erken dönemde fark edilerek önleme çalışmalarında etkili bir yöntem olabilir.

Faggiano ve arkadaşları da (29) ders dışı müfredatlarda, yalnızca bilginin davranış değişikliklerine neden olacağı varsayılarak madde bağımlılığı hakkında bilgi verilmesinin öneminden söz etmektedir. Amerika'da yapılan bir çalışmada, okul ortamında ders dışı aktivitelerin ve iyi bir sınıf yönetiminin olmasının öğrencilerin okula bağlılığını artırdığını göstermektedir (30).

Araştırmamızda kendisi ve çevresinde madde kullanım öyküsü olanlarla olmayanların Ergenler İçin Madde Bağımlılığında Korunma Öz Yeterlik Ölçeği puan ortalaması açısından gruplar arasında anlamlı bir farkın olduğu bulunmuştur. Bandura (31), öz-yeterliliği; kişinin çevresinde olup bitenler üzerinde etkili olabilecek bir edimi başlatıp sonuç alınca kadar sürdürebileceğine olan inancı ve öz-yeterlik yetenekli olmaya değil, kişinin kendi kaynaklarına güvenmesidir şeklinde tanımlamıştır. Bir durumla baş etmede yeterli becerileri olan, ancak öz-yeterliği düşük olan kişi kendi becerilerini harekete geçiremeyecektir. Akkuş ve arkadaşlarının (27) yaptığı bir çalışmada, deney grubunda bulunan öğrencilerin öz yeterlik ölçeği puan ortalaması 88.34±13.63 olarak bulunmuştur. Öğrencilere verilen akran eğitimi programı sonunda öğrencilerin öz yeterlik ölçeği puan ortalaması ise 92.96±15.00 olmuştur (27). Dolayısıyla özyeterlik yapılan eğitimlerle geliştirilebilir. Bu nedenle öğrencileri madde bağımlılığında korumada özyeterliklerinin geliştirilmesi konusu üzerinde düşünülmesi gereken bir çözüm noktası olarak değerlendirilebilir.

Çalışmada Meslek liselerinde okuyan, parçalanmış aile yapısına sahip, hastalık öyküsü olan, aile ilişkisi kötü olan, kendini saldırgan olarak tanımlayan, okul yaşantısından memnun olmayan ve akademik başarısı kötü olan öğrencilerin madde bağımlılığında korunmada öz yeterlik ölçeği puan ortalamalarının düşük olduğu görülmüştür. Ramos ve arkadaşlarının (32) New Mexico'da yaptığı bir çalışmada; %73.1'nin alkol kullanımında değişiklik, %65.4'nün yasadışı uyuşturucu madde kullanımında, %63.5'nin de reçeteli ilaç kötüye kullanımında öz yeterlik kazandığı bildirilmiştir. Çalışmacılar yaptıkları bu araştırmanın sonucunda öz yeterlik ile ilgili boşluk ve tutarsızlıkların belirlenmesi için çalışmaların arttırılmasını önermişlerdir (32).

Bizim çalışmamızda büyük bir örneklem grubuna ulaşılmıştır. Ancak veriler öz bildirim dayalıdır. Başka ölçüm yöntemleri ile örneğin kanda kullanılan madde nin bakılması gibi objektif bir yöntem kullanılmamıştır. Bu durum çalışmanın sınırlılığı olarak düşünülebilir. Ayrıca Milli Eğitim Müdürlüğünden izin alma sürecinde ankette bulunan bazı soruların çıkartılması istenmiştir. Bu nedenle bazı anlatımlar dolaylı ve çıkarımda bulunmak suretiyle ifade edilmiştir.

Bu çalışmanın sonucunda lise öğrencilerinin maddeye başlama ve maddeyi kullanma açısından risk grubu oluşturdukları ve öz yeterliklerinin arttırılmasına yönelik çalışmaların yapılmasına gereksinim olduğu görülmüştür. Özellikle çevresinde madde kullanan, madde bağımlılığında korunma konusunda öz yeterliği düşük olan, 17 ve üzeri yaş grubunda, erkek, Meslek lisesinde okuyan öğrencilerin ve parçalanmış aile yapısına sahip öğrencilerin, akademik başarısı düşük, ebevenlerin eğitim düzeyi düşük, aile ilişkisi kötü olanlarda, hastalık öyküsü olan öğrencilerin, kendini saldırgan olarak tanımlayanların, okul yaşantısından memnun olmayanların okullarda rehber öğretmenler ve okul hemşireleri tarafından daha dikkatli ele alınmalarının gerekliliği dikkati çekmiştir.

Madde kullanımında yaş ve arkadaş özellikleri açısından belki de en kritik dönem liseye başlama dönemidir. Bu nedenle Milli Eğitim Bakanlığı ve Sağlık Bakanlığı koruma ve önleme çalışmalarını bu yaş

döneminde yoğunlaştırmalıdır. Üniversite ve araştırmacılar tarafından, lise ve öncesi öğrencilerinin bireysel, ailesel ve okul özellikleri dikkate alınarak bu öğrencilere yönelik koruyucu/önleyici müdahaleler planlanmasını ve Milli Eğitim Müdürlükleri ile ilgili yerel kurumların işbirliği ile öğrencilerin aile-okul-çevre özelliklerinin göz önünde bulundurulacağı önleyici projeler yürütülmesi önerilmektedir.

Katkı kategorileri		Yazarın adı
Kategori 1	Çalışma konsepti/Tasarımı	M.K., S.U.
	Veri toplama	S.U., M.K.
	Veri analizi/Yorumlama	M.K., S.U.
Kategori 2	Yazı taslağı	M.K., S.U.
	İçeriğin eleştirel incelemesi	M.K., S.U.
Kategori 3	Son onay ve sorumluluk	M.K., S.U.
Diğerleri	Teknik veya malzeme desteği	S.U., M.K.
	Süpervizyon	M.K.
	Fon sağlama (mevcut ise)	Yok

Bilgilendirilmiş Onam: Katılımcılardan yazılı onam alınmıştır.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazarlar çıkar çatışması beyan etmemişlerdir.

Finansal Destek: Yazarlar finansal destek beyan etmemişlerdir.

KAYNAKLAR

- Mitchell SG, Gryczynski J, O'Grady KE, Schwartz RP. SBIRT for adolescent drug and alcohol use: current status and future directions. *J Subst Abuse Treat* 2013; 44:463-472. [CrossRef]
- Erginoz E. The adolescent, substance addiction, and public health. *IU Cerrahpasa Medical Faculty Continuous Medical Education Events. Adolescent Health 2. Symposium Series* 2008; 63:61-64. (Turkish)
- Ögel K, Ermağan E, Eke CY, Taner S. Madde deneyen ve denemeyen ergenlerde sosyal aktivitelere katılım: İstanbul örnekleme. *Bağımlılık Dergisi* 2007; 8:18-23.
- Turhan E, İnandı T, Özer C, Akoğlu S. Üniversite öğrencilerinde madde kullanımı, şiddet ve bazı psikolojik özellikler. *Türkiye Halk Sağlığı Dergisi* 2011; 9:33-44. [CrossRef]
- American Psychiatric Association. *Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders. Fifth ed.*, Washington DC: American Psychiatric Association, 2013: 481-491.
- Öztürk MO, Uluşahin A. *Ruh Sağlığı ve Bozuklukları: Psikoaktif Madde Kullanımına Bağlı Ruhsal Bozukluklar*. 12. Baskı, Ankara: Pelin Ofset Matbaacılık San. ve Tic. Ltd. Şti. 2014, 727.
- European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction. *European Drug Report 2016*. URL: <http://www.emcdda.europa.eu/system/files/publications/2637/TDAT16001ENN.pdf> Accessed March 3, 2018.
- Turkish Statistical Institute. *Türkiye İstatistik Kurumu, Nüfus istatistikleri, 2016*. URL: tuik.gov.tr/UstMenu.do?method=temelist. (Erişim Tarihi: 10 Haziran 2017).

9. Akfert SK, Çakıcı E, Çakıcı M. Üniversite öğrencilerinde sigara-alkol kullanımı ve aile sorunları ile ilişkisi. *Anatolian Journal of Psychiatry* 2009; 10:40-47.
10. Alikashifoğlu M. Ergenlerde Davranışsal sorunlar. İ.Ü. Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Sürekli Tıp Eğitimi Etkinlikleri, Adölesan Sağlığı II Sempozyum Dizisi 2008; 63:55-59.
11. Fergus S, Zimmerman MA. Adolescent resilience: a framework for understanding healthy development in the face of risk. *Annu Rev Public Health* 2005; 26:339-419. **[CrossRef]**
12. Kara B, Hatun Ş, Aydoğan M, Babaoğlu K, Gökalp AS. Kocaeli ilindeki lise öğrencilerinde sağlık açısından riskli davranışların değerlendirilmesi. *Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Dergisi* 2003; 46:30-37.
13. Gürol T. Madde Bağımlılığı Açısından Riskli Adölesanlar, İ.Ü. Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Sürekli Tıp Eğitimi Etkinlikleri, Adölesan Sağlığı II, Sempozyum Dizisi 2008; 63:65-68.
14. Toumbourou J, Patton G, Sawyer S, Olsson C, Web-Pullman J, Catalano R, Godfrey C. Evidence-based health promotion: resources for planning. Adolescent Health Development Section, Public Health Division, Department of Human Services, 2000; 2:12.
15. Kubanç Y, Özmen F. Liselerde madde bağımlılığı- mevcut durum ve önerilere ilişkin okul müdürleri ve öğretmenlerin bakış açıları. *Turkish Studies International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* 2013; 8:357-382.
16. Eker F, Akkuş D, Kapısız Ö. Ergenler için madde bağımlılığından korunma öz-yeterlik ölçeği'nin geliştirilmesi ve psikometrik değerlendirilmesi. *Psikiyatri Hemşireliği Dergisi* 2013; 4:7-12. **[CrossRef]**
17. Yardımcı F, Başbakkal Z. Ortaokul öz-yeterlilik ölçeğinin geçerlilik ve güvenilirlik çalışması. *Anadolu Psikiyatri Dergisi* 2010; 11:321-326.
18. Police Directorate. Combating Trafficking and Organized Crime (TOC), Report 2014. Ankara: TOC Publications. URL: <http://www.kom.pol.tr/Documents/Raporlar/2014tur.pdf>. Accessed April 28, 2016.
19. Albayrak S, Balcı S. Gençlerde madde bağımlılığı ve önlenmesi. *Hemşirelikte Eğitim ve Araştırma Dergisi* 2014; 2:30-37.
20. Altıntaş H, Temel F, Benli E, Çınar G, Gliner Ö, Gün FA, Kernak A, Kundakçı N. Tıp fakültesi birinci sınıf öğrencilerinin madde bağımlılığı ile ilgili bilgi, görüş ve tutumları. *Bağımlılık Dergisi* 2004; 5:107-114.
21. Police Directorate General. Turkish Drug Report 2012. Ankara: TOC. URL: <http://www.sck.gov.tr/oecd/2012%20Türkiye%20Uyusturucu%20Raporu.pdf>. Accessed April 28, 2016. (Turkish)
22. Arslan HN, Terzi Ö, Dabak Ş, Pekşen Y. Samsun il merkezindeki lise öğrencilerinde sigara, alkol ve madde kullanımı. *Erciyes Medical Journal* 2012; 34:79-84. **[CrossRef]**
23. Erdamar G, Kurupınar A. Ortaöğretim öğrencilerinde görülen madde bağımlılığı alışkanlığı ve yaygınlığı: Bartın ili örneği. *Sosyal Bilimler Dergisi* 2014; 16:65-84. **[CrossRef]**
24. World Health Organization. Adolescents: Health risks and solutions. <http://www.who.int/en/news-room/fact-sheets/detail/adolescents-health-risks-and-solutions>. Accessed: September 10, 2018.
25. Ögel K, Çorapçıoğlu A, Sır A, Tamar M, Tot S, Doğan O, Uğuz S, Yenilmez C, Bilici M, Tamar D, Liman O. Türkiye'de dokuz ilde ilk ve ortaöğretim öğrencilerinde tütün, alkol ve madde kullanım yaygınlığı. *Türk Psikiyatri Dergisi* 2004; 15:112-118.
26. Walther CAP, Pedersen SL, Cheong J, Molina BSG. The role of alcohol expectancies in the associations between close friend, typical college student, and personal alcohol use. *Subst Use Misuse* 2017; 52:1656-1666. **[CrossRef]**
27. Akkuş D, Karaca A, Şener DK, Ankaralı H. Lise öğrencileri arasında madde kullanım sıklığı ve etkileyen faktörler. *Bağımlılık Dergisi* 2016; 17:139-151.
28. Yalçın M, Eşsizozlu A, Akkoç H, Yaşan A, Gürgen F. Dicle üniversitesi öğrencilerinde madde kullanımını belirleyen risk faktörleri. *Klinik Psikiyatri Dergisi* 2010; 12:125-133.
29. Faggiano F, Minozzi S, Versino E, Buscemi D. Universal school-based prevention for illicit drug use. *Cochrane Database Syst Rev* 2014;12. **[CrossRef]**
30. McNeely CA, Nonnemaker JM, Blum RW. Promoting school connectedness: evidence from the National Longitudinal Study of Adolescent Health. *J Sch Health* 2012; 72:138-146. **[CrossRef]**
31. Bandura A. Self-Efficacy: the Exercise of Control. New York: Freeman, 1997, 71-81.
32. Ramos MM, Sebastian RA, Murphy M, Oreskovich K, Condon TP. Adolescent substance use: assessing the knowledge, attitudes, and practices of a school-based health center work force. *Subst Abus* 2017; 38:230-236. **[CrossRef]**